

О.В. Вінниченко, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРНИХ БІРЖ

В статті розглянуто сучасний стан щодо рейтингової оцінки діяльності товарних бірж в Україні. Обґрунтовано доцільність і необхідність біржового рейтингу як для учасників ринку, так і для держави. Зроблено порівняльний аналіз існуючих підходів до рейтингової оцінки діяльності суб'єктів господарювання. З'ясовано, що існуючий підхід до рейтингової оцінки має цілу низку недоліків та потребує подальшого удосконалення.

Ключові слова: *товарна біржа, угода, біржовий ринок, рейтингова оцінка, методи оцінки.*

Постановка проблеми. Світовий досвід використання сучасних біржових технологій свідчить про те, що товарна біржа є місцем вільного та прозорого ціноутворення, мінімізує витрати на реалізацію продукції та рекламу, а також знижує ризики цінних коливань на зерно. Товарна біржа відіграє значну роль при формуванні ринкових цін на продукцію сільськогосподарського виробництва та продуктів її переробки.

Рейтингова оцінка й аналіз діяльності товарних бірж сприяють прийняттю обґрунтованих рішень щодо вибору клієнтом тієї або іншої товарної біржі. Для того щоб рейтингова оцінка діяльності товарних бірж могла бути використана, необхідно аби рейтингова інформація була доступна, оцінка здійснювалася періодично (через певні проміжки часу), інформація, використовувана при оцінці, була достовірною. Достовірною та об'єктивною інформацією – це один з важливіших ресурсів сучасної економіки. Найпростіший засіб отримання інформації про діяльність учасників ринку – це рейтингова оцінка.

Клієнт має потребу в об'єктивній інформації про результати діяльності товарних бірж. Для отримання такої інформації необхідна класифікація товарних бірж за їх рейтингом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ситуація з рейтинговим оцінюванням діяльності господарюючих суб'єктів в Україні залишається на досить низькому рівні. Відповідно до постанови «Про рейтингову оцінку діяльності окремих галузей економіки» [1] під час проведення

рейтингової оцінки суб'єктів господарювання здійснюється якісний і кількісний аналіз результатів фінансово-господарської діяльності.

У міжнародній практиці існують різні підходи до методів рейтингової оцінки суб'єктів господарювання. Залежно від призначення існують методики рейтингової оцінки, орієнтовані на професійних учасників ринку (диференційовані), а також для широкого кола зацікавлених осіб (уніфіковані). За кордоном рейтингова оцінка діяльності різних учасників фінансового ринку має величезне значення і становить практичний інтерес; учасники самі надають необхідну інформацію рейтинговим агентствам.

Рейтинг означає вирівнювання деяких одиниць у певному порядку відповідно до заздалегідь встановлених правил і критеріїв і дозволяє розташувати підібрані певним чином господарюючі суб'єкти в одному ряду на підставі значень деяких показників їхньої діяльності [2, с. 482].

Кожна з існуючих методик має свій набір показників для оцінки рейтингової позиції. В основі більшості існуючих методик лежить аналіз фінансово-господарських показників діяльності організації на основі різних коефіцієнтів [3, 4, 5, 6, 7]. Жодна з них не може бути в повній мірі використана для визначення рейтингу товарної біржі. Товарна біржа є неприбутковою організацією, тобто не має за мету отримання прибутку, тоді як більшість методичних підходів до рейтингової оцінки оснований на аналізі прибутку чи рентабельності. Рейтингова оцінка діяльності товарних бірж дозволить клієнту порівняти та оцінити стан окремих товарних бірж, не здійснюючи при цьому аналізу їх діяльності

Формулювання цілей статті. Цілями статті є дослідження теоретичних основ рейтингової оцінки діяльності суб'єктів господарювання та аналіз існуючих підходів до рейтингової оцінки діяльності товарних бірж..

Виклад основного матеріалу. Під біржовим рейтингом слід розуміти узагальнену оцінку діяльності товарних бірж, на основі якої стає можливим визначення місця конкретної біржі відносно інших товарних бірж

Безліч об'єктів, які необхідно порівняти, тобто з'ясувати, які з них є найкращими, а які найгіршими. Результатом порівняння є або рейтинг – список об'єктів, упорядкованих відповідно до їхньої якості, або оцінка – набір чисел, де кожне вказує на якість об'єкта. Оцінка або рейтинг об'єктів називається інтегральним індикатором.

Методи отримання інтегрального індикатора поділяються на дві групи. Перша група методів дає точну оцінку кожного об'єкта, а друга присвоює йому порядковий номер (шкала рейтингу). Ці методи отримання

інтегрального індикатора називаються методами "без вчителя", оскільки результат залежить лише від зібраних даних і застосованого методу. Найбільш відомими є такі методи: головних компонент, розшарування Парето, екстремального угруповання ознак та ін.

Експертні оцінки можуть підтверджувати або спростовувати інтегральні індикатори, отримані за допомогою методів "без вчителя".

Часто експерти, які добре розбираються в предметній області, бажають призначити оцінки об'єктів самостійно. Ці оцінки можуть бути трьох видів. По-перше, експерт може порівняти об'єкти або призначити, який об'єкт кращий, а який – гірший. По-друге, експерт може призначити оцінки в деякій зручній для нього шкалі, тобто точніше, ніж в попередній раз. Дані оцінки називаються оцінками в рангових шкалах. І по-третє, експерт може призначити оцінки з великою мірою точності. Ці оцінки виставлені в лінійних шкалах. Має сенс порівняти ці два набори оцінок і по можливості скоригувати або уточнити оцінки об'єктів. Таке уточнення називається узгодженням експертних оцінок.

Також експерт може самостійно призначити ваги показників. Користуючись цими вагами, стає можливим здійснення оцінки об'єктів. Експерт дає оцінку об'єктів і по ній обчислюється вага показників. Існують спеціальні методи узгодження експертних оцінок, виставлені в рангових і лінійних шкалах. У результаті отримуємо, по-перше, точні оцінки об'єктів; по-друге, обґрунтовані оцінки об'єктів, тобто ми знатимемо, який показник який вплив здійснив на інтегральний індикатор – так ми пояснимо оцінку по вагах експертів. І, по-третє, отримуємо ваги показників, які можуть бути використані для подальшого обчислення інтегрального індикатора.

Методи побудови інтегральних індикаторів із залученням експертних оцінок і без них використовувалися для вирішення різних економічних, соціологічних та екологічних завдань.

До широко використовуваних форм інтегрального показника якості відносяться адитивна та мультиплікативна. До недоліків адитивної форми відноситься можливість «компенсації» рівня якості одних параметрів за рахунок інших та виникнення ситуації значущості інтегрального показника якості при нульовому значенні параметрів. У цьому сенсі мультиплікативна форма має перевагу і легко перетворюється в адитивну простим логарифмуванням.

Для побудови інтегральних індикаторів необхідно зібрати дані про кожен з об'єктів. Для цього визначається список показників або ознак, за якими можна оцінити кожен з об'єктів. Отримана в результаті збору інформації таблиця називається таблицею "об'єкт-ознака".

Сучасні вітчизняні методики рейтингової оцінки поділяються на: номерні, бальні, регресійні, індексні [3]. Особливості основних методів побудови рейтингу наведено в таблиці.

Основні методи побудови рейтингових оцінок

Метод	Принцип	Особливості
Номерний	Оцінка здійснюється за кожним показником окремо	Слабо деталізований метод з невеликою кількістю факторів
Бальний	Дозволяє здійснювати оцінку в балах, що присвоєні кожному оціночному показнику	Дає можливість визначати приналежність до певної групи
Індексний	Здійснюється розрахунок індексу для кожного з оціночних показників	Розрахунки здійснюються відносно базисних даних або середніх значень за декілька років

Номерні методики передбачають присвоєння певного місця в рейтингу по кожному показнику, які розраховуються. Номерною методикою не передбачається інтеграція сукупності показників в єдиний рейтинговий показник. Бальні методики дають можливість отримати інтегральну оцінку фінансового стану оцінюваного підприємства в балах. Кожному показнику присвоюється певний бал, а бальна шкала визначається експертами. Регресійна методика передбачає виділення деякої сукупності об'єктів дослідження, розрахунок факторних показників по кожному досліджуваному об'єкту і середніх із сукупності. Узагальнені показники розраховуються у вигляді співвідношення показників окремих об'єктів до середнього значення з сукупності. У регресійній моделі використовується кореляційно-регресійний аналіз для визначення взаємозв'язку між результатами діяльності досліджуваних об'єктів і чинниками, які їх визначають. Індексний метод передбачає два рівні розрахунків – параметричних коефіцієнтів і узагальненого індексу.

На думку Р.О. Костирка [4] огляд і аналіз існуючих методик щодо проведення рейтингової оцінки дають можливість виявити ряд проблем, безпосередньо пов'язаних з проведенням рейтингу:

- відсутність єдиної методології рейтингової оцінки;
- складність формування інформаційної бази в умовах непрозорості фінансового ринку і невизначеності зовнішнього середовища;

- неможливість застосування зарубіжного підходу до рейтингової оцінки, яка відрізняється формами і вмістом інформації, що представляється, і не враховує специфіки розвитку ринкових відносин в Україні.

Особливістю українського біржового товарного ринку є, зокрема, велика кількість зареєстрованих бірж, причому цей показник постійно змінюється. Ще одна особливість – практично відсутня інформація, яка стосується основної діяльності бірж. У даній ситуації як потенційні, так і реальні учасники біржових торгів не мають можливості отримувати інформацію про результати діяльності тієї або іншої товарної біржі. Проте на вітчизняних біржах кількість укладених угод може бути великою, але обсяги реалізації укладених контрактів не завжди знаходяться в прямій залежності внаслідок того, що кожен контракт, що укладається в даний час на товарних біржах, носить індивідуальний характер. Біржі значно відрізняються між собою за обсягами реалізації продукції.

Існуюча методика рейтингової оцінки товарних бірж має ряд недоліків: рейтингова інформація орієнтована лише на самі біржі; використовуються два показники, але при цьому в рейтингу розраховується кожен показник окремо і як результат – два окремих рейтинги товарних бірж за вартістю контрактів та за кількістю. Це обмежує можливість використання даного рейтингу на практиці. Недоліки існуючої процедури рейтингування, вказують на необхідність подальшого розвитку й удосконалення рейтингової оцінки діяльності товарних бірж.

Наявність рейтингової оцінки діяльності товарних бірж необхідна як державі, для розробки рішень щодо управління та регулювання біржового товарного ринку, так і реальним та потенційним учасникам цього ринку.

Наявність високого рейтингу товарній біржі надає ряд переваг, а саме: 1) можливість збільшення частки ринку від загального обсягу; 2) підвищення довіри з боку клієнтів; 3) зростання привабливості в якості посередника при укладанні біржових угод, як наслідок – залучення нових клієнтів; 4) підвищення конкурентоспроможності на біржовому товарному ринку за рахунок зниження вартості біржових послуг.

Необхідність здійснення рейтингової оцінки діяльності товарних бірж обумовлена такими чинниками: 1) для самих бірж рейтинг – це: а) показник, який характеризує роботу біржі і показує її конкурентний статус; б) престиж і репутація на ринку; в) залучення інвестицій; 2) для клієнта – це можливість прийняття обґрунтованого рішення при виборі товарної біржі.

Висновки. Враховуючи зазначені особливості та зарубіжний досвід рейтингової оцінки діяльності товарних бірж слід зазначити, що незважаючи на актуальність і необхідність проведення рейтингової оцінки

діяльності товарних бірж, існує цілий ряд проблем, безпосередньо пов'язаних з процедурою рейтингування:

- відсутність єдиної методики здійснення рейтингової оцінки діяльності товарних бірж;
- відсутність єдиного набору показників для рейтингової оцінки;
- відсутність достовірної і точної інформації про діяльність товарних бірж, яка могла б лежати в основі рейтингової оцінки;
- нерозвиненість інфраструктури біржового товарного ринку.

Враховуючи велику кількість бірж та практичну відсутність інформації щодо діяльності кожної з них окремо, постає питання про необхідність удосконалення існуючих підходів до рейтингового оцінювання діяльності товарних бірж.

Бібліографічний список: 1. Про рейтингову оцінку діяльності окремих галузей економіки [Електронний ресурс]: постанова ВВР від 12.04.2003 р. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. 2. Бланк И.А. Управление формированием капитала / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2000. – 512 с. 3. Батковський В.А. Рейтингова оцінка діяльності банків / В.А. Батковський // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 145–150. 4. Костирко Р.О. Фінансовий аналіз: навч. посібник / Р.О. Костирко. – Х.: Фактор, 2007. – 784 с. 5. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 506 с. 6. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий: [пер. с англ.] / Т. Саати. – М.: Радио и связь, 1993. – 320 с. 7. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая. – Минск: Новое знание, 2002. – 704 с.

Винниченко А.В. Теоретичні основи рейтингової оцінки діяльності товарних бірж. В статті рассмотрені існуючі підходи к рейтинговій оцінці. Обоснована необхідність удосконалення існуючих методических підходів к рейтинговій оцінці діяльності товарних бірж.

Ключевые слова: товарная биржа, контракт, биржевой рынок, рейтинговая оценка, методы оценки.

Vinnichenko O. Theoretical of a basis of a rating estimation of activity of commodity exchanges. In this article special aspects of stock commodity market development at present-day stage are detached. In particular one of the aspects of stock commodity market is lack of information regarding main index of commodity exchange operation. In this situation both potential and present participants have no opportunity to obtain objective information

about operation of one or other commodity exchange. The solution in the current situation might be a rating assessment of commodity exchange operation. The rating assessment of operation of financial market participants has an immense significance and represents a practical interest abroad. Market participants themselves provides necessary information to rating agencies. Depending on purpose there are rating assessments, which are focused on market professionals and also a wide range of all concerned. In this article a comparative analysis of present approaches to rating assessment is conducted. Main methods of rating assessment formulation are considered. Expediency and necessity of stock rating as for market participants and for the state are supported. Stock rating should be understood as a combined assessment of commodity exchange operation, on the basis of which place of particular exchange in reference to other commodity exchanges is determined. Rating will allow market participants to compare and estimate commodity exchanges without their operation analysis. Up-to-date condition of commodity exchanges rating assessment is analyzed. Main problems which are concerned directly with commodity exchanges rating assessment procedure in Ukraine are indicated. The present approach to rating assessment has a number of disadvantages, as an absence of one method, each method takes into consideration only one index, absence of reliable and exact information on commodity exchanges operation which might be the basis for rating.

Key words: commodity exchange, a contract, an exchanging market, a rating assessment, methods of assessment.